

Γεωργιος Δίκουο.

Διδ Καθηγήτρια: Μευγαλίη Μαρία.

Σήμερα σας σταύρω το 1^ο σ' το 2^ο
Κεφάλαιο.

Θεο αγαπη του, συνηγοριότος σ' τον
Συνηγοριότιος Νόμο, που σας έχω ήδη στεί-
ρα, είναι προς το τέλος των παραδόσεων.
ΟΚΕΕ. 14^ο σ' 15^ο!

Πρώτο κεφάλαιο των Παραδόσεων
το οποίο παρέδωσα, στην αίθουσα
πριν τα βήματα, για τον Κορωναίο.
65 J.B. 1 - 869

169-869

Διδάκτωρ Καθηγήτρια: Μαριάννα Μάρτιν
PhD.

επιφ. ερωτ. ε-ω
πίσω

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

1.1. ΠΩΣ ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΟ ΣΚΟΠΟ ΕΠΙΔΙΩ- ΚΕΙ

Η ζωή των ανθρώπων δεν παρουσίασε από την αρχή την εικόνα, που παρουσιάζει σήμερα. Η σημερινή κοινωνική οργάνωση είναι αποτέλεσμα μακρόχρονης και πολύπλοκης εξέλιξης. Οι άνθρωποι, όπως είναι γνωστό, ζούσαν στην αρχή σε άγρια και ημιάγρια κατάσταση, όπως σήμερα τα άγρια ζώα, ασχολούνταν με την περισυλλογή καρπών, το κυνήγι και το ψάρεμα. Κυνηγούσαν κάθε είδους ζώα με πρωτόγονα μέσα. Πολλές φορές μάλιστα δεν δίσταζαν να χορτάσουν την πείνα τους και με ωμές σάρκες των ζώων. Άλλοτε πάλι συνεργάζονταν πολλοί άνθρωποι μαζί και επιτίθεντο εναντίον μεγάλων άγριων ζώων, τα οποία δεν μπορούσαν να καταβάλλουν μόνοι τους χωριστά ή εναντίον ομάδας (αγέλης) ζώων, οπότε παρουσιαζόταν το φαινόμενο της πραγματικής πάλης αγέλης ανθρώπων εναντίον αγέλης ζώων. Είναι η πρώτη μορφή συνεργασίας ανθρώπου με άνθρωπο, η οποία με την επίτευξη του σκοπού ή την απομάκρυνση του κινδύνου διαλυόταν, για να επικρατήσει το δίκαιο του ισχυροτέρου, ήτοι το δίκαιο εκείνο κατά το οποίο ο ισχυρότερος άνθρωπος ήταν σε θέση να αρπάζει τους καρπούς και τα ζώα των άλλων ανθρώπων, χωρίς να υπολογίζει τις προσπάθειες και τις θυσίες, που κατέβαλαν, για να τ' αποκτήσουν.

Αυτό όμως δεν μπορούσε να διαρκέσει για πολύ χρόνο. Ο άνθρωπος, προικισμένος με νου και λογικό, άρχισε με την πάροδο του χρόνου να κάνει διάκριση μεταξύ των καλών και κακών πράξεων, των ηθικών και ανήθικων, των ωφέλιμων και των επιζήμιων και επιθυμού-

σε, για να εξασφαλίσει την αρμονική συμβίωση με τους συνανθρώπους του, να πράττει πάντοτε τις καλές, τις ηθικές και τις ωφέλιμες πράξεις και ν' αποφεύγει τις κακές και επιζήμιες.

Αυτό έκαναν όλοι και το τηρούσαν τόσο οι ίδιοι, όσο και οι απόγονοί τους. Τοιουτοτρόπως άρχισε να υποχωρεί η αρχή του δικαίου του ισχυροτέρου και να καθιερώνεται και να συστηματοποιείται η έννοια της ηθικής, η έννοια δηλαδή εκείνη κατά την οποία ο άνθρωπος πρέπει να κάνει πάντοτε το καλό, το ηθικό και το ωφέλιμο. Η έννοια αυτή με τη μακροχρόνια και ομοιόμορφη άσκηση καθιερώθηκε στη συνείδηση του λαού και απέβλεπε στην αρμονική συμβίωση και την ευδαιμονία των ανθρώπων.

εφ. 18
εφ. 2017

Οι κανόνες όμως της ηθικής δεν ήταν υποχρεωτικοί, αφού δεν προέβλεπαν νομικές κυρώσεις, ήτοι τιμωρίες σ' εκείνους που δεν ήθελαν να συμμορφωθούν μ' αυτούς, αλλά στηρίζονταν στην καλή θέληση και τη συνείδηση των ανθρώπων. Όπως ήταν επόμενο οι κανόνες αυτοί της ηθικής μόνο μέχρι ενός σημείου εξέλιξης ήταν εξυπηρετικοί. Πέρα από το σημείο αυτό ήταν ακατάλληλοι, γιατί ο άνθρωπος άρχισε να διαφοροποιείται και μπροστά στη βιοτική μέριμνα άρχισε να υποχωρεί και να παρακάμπτει τη φωνή της συνείδησης διαφερόντας για την αρμονική του συμβίωση.

Τότε ακριβώς αναγκάστηκε να επέμβει το κράτος και να θεσπίσει κανόνες Δικαίου υποχρεωτικούς για όλους τους υπηκόους και να καθορίσει από πριν τις τιμωρίες σ' εκείνους, που δεν θα ήθελαν να συμμορφωθούν μ' αυτούς. Έτσι παράλληλα με την Ηθική δημιουργήθηκε και το Δίκαιο, ήτοι το σύνολο των υποχρεωτικών κανόνων, που διέπουν τις σχέσεις των ανθρώπων, οι οποίοι ζουν στην ίδια κοινωνία. Η δημιουργία βέβαια του δικαίου, αντίθετα με την Ηθική, προϋποθέτει οργάνωση της κοινωνίας των ανθρώπων σε κράτος.

εφ. 18

εφ. 2017

1.2. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

εφ. 2017 (αναζήτησε!)

Το δίκαιο διακρίνεται σε δύο βασικές κατηγορίες, στο δημόσιο και το ιδιωτικό.

Η διάκριση αυτή αποδίδεται στη ρήση του Ουλπιανού «Το μεν δημόσιον προς την πολιτείαν ορά... το δε ιδιωτικόν προς το εκάστω χρήσιμον» Οι κανόνες του ιδιωτικού δικαίου αποβλέπουν κυρίως στην ικανοποίηση ιδιωτικών συμφερόντων, ενώ οι κανόνες του δημοσίου δικαίου στην ικανοποίηση δημοσίου συμφέροντος. Σήμερα για να υπαχθεί ένας κανόνας στο δημόσιο δίκαιο, δεν αρκεί μόνον να επιδιώκει δημόσιο συμφέρον, αλλά να ασκείται και δημόσια εξουσία.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΝΝΟΙΑ – ΑΡΧΕΣ – ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ – ΠΗΓΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Βασική βιβλιογραφία: Ι. Αραβαντινού, Στοιχεία Μεθοδολογίας του Δικαίου, 1974, Κ. Βαβούσκου, Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, 1984, Π. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 1992, Φ. Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, 1991, Ι. Μανωλεδάκη, Εισαγωγή στην Επιστήμη, 1980, Ε. Μιχελάκη, Εισαγωγή εις το δίκαιον και εις την επιστήμην του δικαίου, 1968, Π. Πουλή, Εισαγωγή στο Δημόσιο Δίκαιο, 2003, Π. Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, 1986, του ιδίου Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, 1995, Ε. Σπηλιωτόπουλου, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, 2001, Σπυριδάκη, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου, 2004, Φ. Σπυρόπουλου, Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο, 2006, Μ. Σταθόπουλου-Μ. Αυγουστιανάκη (επιμέλεια), Εισαγωγή στο αστικό δίκαιο, 1992.

§1. ΕΝΝΟΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ι. Ορισμός – δικαιολογητικός λόγος – κανόνες και αρχές δικαίου

Ο άνθρωπος, όπως λέει ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά», είναι «φύσει πολιτικό ζώο». Δε ζει απομονωμένος αλλά μαζί με άλλους ανθρώπους σε μια κοινωνία. Η ανθρώπινη (κοινωνική) συμβίωση μοιραία οδηγεί στη δημιουργία αντιθέσεων και σε συγκρούσεις συμφερόντων. Προκειμένου να υπάρξει αρμονική συμβίωση των ανθρώπων είναι απαραίτητη η δημιουργία **κανόνων ρύθμισης της συμπεριφοράς των ανθρώπων**. Η ανθρώπινη συμπεριφορά λοιπόν ρυθμίζεται από κοινωνικούς κανόνες, τη σπουδαιότερη κατηγορία των οποίων αποτελούν οι **κανόνες δικαίου**.

Ένας απλός ορισμός του **δικαίου** είναι ότι αποτελεί σύνολο κανόνων με τους οποίους ρυθμίζεται υποχρεωτικά και επιτακτικά (καταναγκαστικά) η ανθρώπινη συμβίωση και που την τήρησή τους επιβάλλει και εξασφαλίζει με κυρώσεις η κρατική εξουσία. Οι κανόνες αυτοί ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων δεδομένης κοινωνίας, δηλαδή τι πρέπει να πράξουν ή τι πρέπει να παραλείψουν. Επιπλέον το δίκαιο ρυθμίζει την οργάνωση της κοινωνίας σε κράτος, τη λειτουργία και τη σχέση του κράτους με τους πολίτες του. **Δικαιολογητικός λόγος** λοιπόν των κανόνων δικαίου είναι η ύπαρξη, η ανάπτυξη και η ευημερία της κοινωνίας.

Οι κανόνες δικαίου είναι **γραπτοί**, εφόσον απορρέουν από τη βούληση του νομοθέτη, και, κατ' εξαίρεση, **εθιμικοί** που διαμορφώνονται στη δεδομένη κοινωνία.

Διαφορετικές από τους κανόνες δικαίου είναι οι **αρχές δικαίου** οι οποίες δεν εμφανίζονται με τη μορφή κανόνων δικαίου αλλά ως προτάσεις διατυπωμένες με γενικότητα. Οι αρχές του δικαίου δίνουν νόημα στο δίκαιο κατά την εφαρμογή του αλλά και λειτουργούν ως κατευθυντήριες για τη δημιουργία νέων κανόνων δικαίου. Οι αρχές δικαίου, που είναι πολλές και δεν μπορούν να αναχθούν σε μια και μόνη βασική αρχή, έχουν μεγάλη σημασία σε όλο το δίκαιο αλλά κυρίως στο δημόσιο δίκαιο, λ.χ. η αρχή του κράτους δικαίου, η αρχή της ελευθερίας, της ισότητας, η αρχή της νομιμότητας, η αρχή της ασφάλειας του δικαίου κ.λπ. αλλά και στο ιδιωτικό δίκαιο, όπως λ.χ. η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, η αρχή της δημοσιότητας κ.λπ. στις συναλλακτικές (ιδιωτικές) σχέσεις.

Οι κανόνες και αρχές του δικαίου αποτελούν ένα συστηματικά οργανωμένο και δομημένο σύνολο, με ενότητα και πληρότητα, το οποίο συγκροτεί την **έννομη τάξη**.

II. Το δίκαιο ως νομικό φαινόμενο: το θετικό δίκαιο ως αντικείμενο της νομικής επιστήμης

Ο πιο πάνω ορισμός του δικαίου ανταποκρίνεται στο **θετικό δίκαιο**, δηλαδή το δίκαιο που ισχύει σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Το δίκαιο αυτό προέρχεται από τα αρμόδια νομοθετικά όργανα και αποτελεί αντικείμενο της νομικής επιστήμης. Όμως, εκτός από τη νομική διάσταση, υπάρχουν και άλλοι τρόποι προσέγγισης του δικαίου. Έτσι λ.χ. με τον κοινωνιολογικό τρόπο θεώρησης το δίκαιο εξετάζεται ως κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο έχει αμφίδρομη σχέση με τη συγκεκριμένη κοινωνία. Ο πολιτικός επιστήμονας εξετάζει το δίκαιο ως προϊόν πολιτικών διαδικασιών και ως μέσο άσκησης πολιτικής. Ο ιστορικός τρόπος προσέγγισης του δικαίου συνίσταται στην έρευνα του δικαίου που ίσχυε σε παλαιότερες εποχές και στην επίδραση της παράδοσης στο σημερινό δίκαιο. Ο συγκριτικός τρόπος προσέγγισης συνίσταται στην εξέταση, παραβολή και σύγκριση του δικαίου των διαφόρων χωρών.

Οι ως άνω τρόποι προσέγγισης του δικαίου δεν ανήκουν, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, στη νομική επιστήμη. Έτσι, για τη νομική επιστήμη, ένα δίκαιο υπάρχει, ήτοι το θετικό δίκαιο, δηλαδή το ισχύον και εφαρμοστέο δίκαιο το οποίο έθεσε ως τέτοιο ο νομοθέτης. Η επιστημονική εξέταση και γνώση του δικαίου αυτού γίνεται από τη νομική επιστήμη (νομικός θετικισμός).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα του θετικού δικαίου είναι ο **δογματικός χαρακτήρας του**. Δηλαδή οι κανόνες δικαίου απορρέουν από τη θέληση του νομοθέτη, είναι δεδομένοι και δεν επιτρέπεται η αμφισβήτηση και ο έλεγχος της ορθότητας ή της αλήθειας τους. Το έργο του νομικού επιστήμονα περιορίζεται στην αναζήτηση και εύρεση του αληθούς νοήματος του κανόνα δικαίου. Ο νομικός μελετά και ερμηνεύει τους δεδομένους κανόνες και όχι την πραγματική κατάσταση. Η νομική

επιστήμη αποτελείται, σύμφωνα με τα πιο πάνω, από τη **νομική δογματική** ή δογματική του δικαίου, η οποία και αποτελεί την κύρια απασχόληση του νομικού.

III. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του δικαίου

1. Ο **κανονιστικός** χαρακτήρας του δικαίου. Το δίκαιο αναφέρεται στο **δέον** και όχι στο **ον**. Δηλαδή το δίκαιο περιέχει κανόνες, ήτοι προτάσεις δεοντολογικές. Οι προτάσεις αυτές φανερώνουν όχι πώς είναι αλλά **πώς πρέπει** να ρυθμίζεται η συμπεριφορά των ανθρώπων. Ο κανόνας δικαίου είναι πρόταση που έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα.

Οι κανόνες δικαίου διακρίνονται σε πρωτεύοντες ή βασικούς και σε δευτερεύοντες ή κυρωτικούς κανόνες δικαίου. Οι **πρωτεύοντες** κανόνες περιέχουν μια **επιταγή**, δηλαδή υποχρέωση για πράξη (επιτακτικοί κανόνες) ή μια απαγόρευση, δηλαδή μια υποχρέωση για παράλειψη. Για παράδειγμα, σύμφωνα με το άρθρο 513 του Αστικού Κώδικα (Α.Κ.) με τη σύμβαση της πώλησης ο πωλητής έχει υποχρέωση να μεταβιβάσει την κυριότητα του πράγματος ή το δικαίωμα, που αποτελούν το αντικείμενο της πώλησης, και να παραδώσει το πράγμα, ο δε αγοραστής έχει υποχρέωση να πληρώσει το τίμημα (υποχρέωση σε πράξη).

→ **Δευτερεύοντες** είναι οι κανόνες δικαίου που περιέχουν μια **κύρωση** (λ.χ. αποζημίωση) σε βάρος του παραβάτη του πρωτεύοντα κανόνα. Τέλος, οι κανόνες που προβλέπουν μέσω ποιας διαδικασίας και μέσω ποιων οργάνων θα εφαρμοστούν οι ως άνω κανόνες δικαίου (πρωτεύοντες και κυρωτικοί), ονομάζονται **δικονομικοί** κανόνες (λ.χ. αγωγή στο αρμόδιο δικαστήριο για αποζημίωση).

2. Ο **υποχρεωτικός - επιτακτικός** χαρακτήρας του δικαίου. Οι κανόνες δικαίου είναι υποχρεωτικοί για τους ανθρώπους προκειμένου να εξασφαλιστεί η κοινωνική συμβίωση. Αυτό σημαίνει ότι οι κανόνες δικαίου απευθύνονται στους ανθρώπους κατά τρόπο **επιτακτικό** και απαιτούν από αυτούς συμμόρφωση. Η επιτακτική ρύθμιση σημαίνει υποχρεωτική συμμόρφωση με τη ρύθμιση η οποία εξασφαλίζεται από την πολιτική (κρατική) εξουσία με κυρώσεις (**καταναγκαστικοί κανόνες**).

3. Η ρύθμιση που περιέχουν οι κανόνες δικαίου είναι **ετερόνομη**. Δηλαδή η συμπεριφορά του ανθρώπου δεν προσδιορίζεται ούτε και υπαγορεύεται από τους ίδιους, αλλά επιβάλλεται από άλλη βούληση, δηλαδή από το δίκαιο, το οποίο τίθεται από την **κρατική εξουσία (βούληση)**. Η συμμόρφωση προς τους κανόνες δικαίου πρέπει να γίνει, ανεξάρτητα από τη βούληση του ανθρώπου, επειδή του την επιβάλλει κάποιος άλλος, δηλαδή το **κράτος** που αποτελεί την έκφραση και την οργάνωση του συνόλου των μελών της κοινωνίας.

Το δίκαιο και το κράτος είναι αλληλένδετα και το ένα προϋποθέτει το άλλο. Αποτελούν δύο όψεις του ίδιου κοινωνικού φαινομένου. Το δίκαιο προϋποθέτει το κράτος και το κράτος διέπεται από το δίκαιο.

4. Οι κανόνες δικαίου απευθύνονται στην **εξωτερική** συμπεριφορά και όχι στον εσωτερικό κόσμο των ανθρώπων, όπως η ατομική ηθική. Για το δίκαιο αρκεί το ότι οι άνθρωποι συμμορφώνονται, κατά την εξωτερική συμπεριφορά τους, προς τις επιταγές και απαγορεύσεις του, χωρίς να ενδιαφέρεται για το σκοπό ή την αιτία που οδήγησε τον άνθρωπο στη συμμόρφωση αυτή.

5. Οι κανόνες δικαίου είναι **απρόσωποι** και **αφηρημένοι**. Δηλαδή δεν αφορούν συγκεκριμένη περίπτωση αλλά κάθε περίπτωση που εμφανίζεται και συγκεκριμένα τις προϋποθέσεις που ορίζουν οι κανόνες δικαίου. Επίσης, οι κανόνες δεν εξαντλούνται σε μια μόνο εφαρμογή, αλλά μπορούν να εφαρμοστούν σε απροσδιόριστες τον αριθμό περιπτώσεις που θα εμφανιστούν κατά τη διάρκεια της ισχύος του κανόνα δικαίου. Χαρακτηριστικό γνώρισμα λοιπόν των κανόνων δικαίου είναι η γενικότητά τους.

IV. Η δομή (περιεχόμενο) και ερμηνεία του κανόνα δικαίου

Οι κανόνες δικαίου αποτελούνται από δύο προτάσεις, ήτοι τη δευτερεύουσα (υποθετική) πρόταση ή πραγματικό και την κύρια πρόταση που αποτελεί και την έννομη συνέπεια ή κύρωση.

Πραγματικό είναι το σύνολο των προϋποθέσεων που πρέπει να συντρέχουν για να εφαρμοστεί η έννομη συνέπεια, δηλαδή ο κανόνας.

Έννομη συνέπεια ή κύρωση είναι το νομικό αποτέλεσμα που επέρχεται όταν συντρέξουν οι προϋποθέσεις του κανόνα. Λ.χ. αν συμβεί το τάδε (υπόθεση) θα επέλθει η δείνα έννομη συνέπεια ή κύρωση. Δηλαδή σύμφωνα με τη δομή του αυτή, κανόνας δικαίου είναι μια πρόταση που προβλέπει ότι, όταν συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις (υπόθεση, στοιχεία του πραγματικού), επέρχονται ορισμένες έννομες συνέπειες (κυρώσεις). Παραδείγματα: α) Σύμφωνα με το άρθρο 127 του Α.Κ. «Όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του (πραγματικό) είναι ικανός για δικαιοπραξία (έννομη συνέπεια)», β) Σύμφωνα με το άρθρο 914 του Α.Κ. «Όποιος ζημιώσει άλλον παράνομα και υπαίτια (πραγματικό), έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει (έννομη συνέπεια)».

Συνήθως το πραγματικό (δευτερεύουσα πρόταση) προηγείται της κύριας πρότασης (έννομης συνέπειας). Υπάρχουν και περιπτώσεις που συμβαίνει το αντίθετο. Λ.χ. το άρθρο 416 του Α.Κ. ορίζει ότι «η ενοχή αποσβήνεται (έννομη συνέπεια), με καταβολή (πραγματικό)».

Ερμηνεία είναι ο καθορισμός, δηλαδή η εξακρίβωση και διασαφήνιση, του νοήματος του κανόνα δικαίου. Σκοπός της ερμηνείας δεν είναι να διαπιστωθεί η θέληση του νομοθέτη αλλά το νόημα του νόμου. Για την ανεύρεση το πραγματικού νοήματος του κανόνα δικαίου χρησιμοποιούνται ορισμένα κριτήρια – μέθοδοι ερμηνείας. Ειδικότερα:

Στην περίπτωση που κριτήριο για την αποκάλυψη του νοήματος γίνεται το

σης μέσα σε μια ορισμένη κοινωνία, πράγμα που πετυχαίνεται με την επιβολή και διατήρηση της **τάξης**, δηλαδή του κρατούντος καθεστώτος. Μέσα λοιπόν στα όρια της τάξης το δίκαιο αποσκοπεί να ρυθμίσει τις συγκρούσεις ανάμεσα στα αντιτιθέμενα συμφέροντα. Με τη ρύθμιση βέβαια αυτή το δίκαιο διασφαλίζει, κατά κανόνα, τα συμφέροντα των κρατούντων, δηλαδή της οικονομικά κυρίαρχης τάξης που εξουσιάζει νομικά και πραγματικά τα παραγωγικά μέσα. Το δίκαιο (και το κράτος), στα πλαίσια του συμβιβασμού και της εξισορρόπησης των αντιτιθεμένων συμφερόντων για την επίτευξη της ειρηνικής συμβίωσης, είναι υποχρεωμένο να λάβει υπόψη και τα συμφέροντα των άλλων, πλην της άρχουσας, τάξεων.

Σύμφωνα με τα παραπάνω ο πλήρης ορισμός του δικαίου, που καλύπτει τη νομική, πολιτική και κοινωνική διάσταση, είναι αυτός του Καθηγητή Μάνεση (βλ. Α. Μάνεση, Συνταγματικό Δίκαιο, Ι, σελ. 66): Το δίκαιο είναι σύστημα καταναγκαστικών κανόνων που εκφράζουν και ρυθμίζουν δεδομένες κοινωνικές σχέσεις, κατά τρόπο ανταποκρινόμενο βασικά στο συμφέρον της εκάστοτε κυρίαρχης τάξης, και που την τήρησή τους επιβάλλει και εξασφαλίζει με κυρώσεις η κρατική εξουσία.

VIII. Δίκαιο – ηθική – ήθη – εθιμοτυπία

Εκτός από τους νομικούς κανόνες, σημασία για τη ρύθμιση της συμπεριφοράς των προσώπων έχουν και διάφοροι άλλοι κανόνες συμπεριφοράς και κυρίως οι **κανόνες ηθικής** και οι κανόνες εθιμοτυπίας. Η κύρια διαφορά των κανόνων αυτών με τους νομικούς κανόνες είναι ότι δεν είναι επιτακτικοί, έχουν το στοιχείο του εξαναγκασμού, της νόμιμης κρατικής βίας. Η παραβίασή τους συνεπάγεται ανάλογα με την κατηγορία τους, είτε τύψεις συνείδησης (ατομικοί ηθικοί κανόνες, είτε κοινωνική αποδοκιμασία (λ.χ. κανόνες κοινωνικής ηθικής).

Η ηθική συνδέεται με τις ηθικές αξίες, είτε του συγκεκριμένου προσώπου (**ατομική ηθική**), είτε της κοινωνίας ως συνόλου (**κοινωνική ηθική**). Η ατομική ηθική πηγάζει από τη συνείδηση του προσώπου, ενώ η κοινωνική ηθική διαμορφώνεται στη δεδομένη κοινωνία και σε ορισμένο χρόνο.

1. Το δίκαιο διαφέρει από την ατομική **ηθική**. Οι κύριες διαφορές τους είναι οι ακόλουθες:

α) οι κανόνες της ηθικής είναι **αυτόνομοι**, δηλαδή θέτονται από τον ίδιο τον άνθρωπο και αφορούν τη συνείδησή του. Η ηθική αφορά όχι μόνο τις πράξεις του ανθρώπου, ως ατόμου, αλλά και τα κίνητρά του.

β) Η ηθική αφορά την **εσωτερική διάθεση**, τη συνείδηση του ανθρώπου και όχι την εξωτερική συμπεριφορά του όπως το δίκαιο, και

γ) Οι κανόνες της ηθικής **δεν** ρυθμίζουν επιτακτικά τη συμπεριφορά του ατόμου. Η μη τήρησή τους δεν συνεπάγεται κυρώσεις αλλά μπορεί να έχει σαν συνέπεια τύψεις συνείδησης ή ενδεχόμενα αποδοκιμασία από την κοινή γνώμη. Λόγω των διαφορών αυτών η ατομική ηθική δεν παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον για το δίκαιο.

2. Πέρα όμως από αυτή την **απόλυτη (ατομική) ηθική** σε κάθε δεδομένη κοινωνία διαμορφώνονται ορισμένες ηθικές επιταγές που αποτελούν την **κοινωνική ηθική**. **Κοινωνική ηθική** αποτελούν λοιπόν οι ηθικές αξίες δεδομένης κοινωνίας. Δηλαδή, η κοινωνική ηθική διαμορφώνεται στην κοινωνία και αφορά την εξωτερική συμπεριφορά των ανθρώπων. Η παράβαση της κοινωνικής ηθικής συνεπάγεται την κοινωνική αποδοκιμασία.

Η κοινωνική ηθική, σε αντίθεση με την ατομική ηθική, ενδιαφέρει το δίκαιο το οποίο την αντιμετωπίζει ως εξής: είτε καθιστά κανόνα δικαίου ορισμένη ηθική αξία, δηλαδή της προσδίδει υποχρεωτικό και αναγκαστικό χαρακτήρα (λ.χ. η κλοπή), είτε παραπέμπει στο περιεχόμενο των ηθικών αξιών της δεδομένης κοινωνίας. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση αναφερόμαστε στα **χρηστά ήθη**, δηλαδή στις περί ηθικής αντιλήψεις που επικρατούν στη δεδομένη κοινωνία.

3. Την εξωτερική συμπεριφορά των ανθρώπων ρυθμίζουν και τα **ήθη** που διαμορφώνονται στη συγκεκριμένη κοινωνία. Διαφέρουν όμως από το δίκαιο κατά το ότι **δεν έχουν επιτακτικό χαρακτήρα**. Τα ήθη επιφέρουν έννομες συνέπειες μόνο αν ρητά αναφέρεται σ' αυτά ο κανόνας δικαίου, ως λ.χ. κατά το άρθρο 512 του Αστικού Κώδικα (Α.Κ.) δεν επιτρέπεται η ανάκληση δωρεάς, αν η παροχή έγινε από λόγους ευπρέπειας. Στα ήθη ανήκουν οι κανόνες **κοινωνικής ευπρέπειας** και οι κανόνες **εθιμοτυπίας** (π.χ. η υποχρέωσή μου να επισκεφθώ ένα φίλο στα γενέθλιά του).

4. Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω, το δίκαιο δε ρυθμίζει όλες τις ανθρώπινες σχέσεις (**βιοτικές, κοινωνικές, σχέσεις**). Οι βιοτικές σχέσεις που ρυθμίζονται από το δίκαιο ονομάζονται **έννομες σχέσεις**. Π.χ. ο Α πωλεί στο Β ένα μηχάνημα. Η σχέση (βιοτική) αυτή ρυθμίζεται από το δίκαιο (πώληση) και γι' αυτό λέμε ότι είναι έννομη σχέση. Αντίθετα η φιλική (ή ερωτική) σχέση του Α με τη Β δεν ρυθμίζεται από το δίκαιο και είναι απλή βιοτική (κοινωνική) σχέση, χωρίς έννομες συνέπειες.

ως εδώ είναι

§ 2. ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I. Θετικό και φυσικό δίκαιο

Ως προς τη φύση των κανόνων, την προέλευση, τη δικαιολόγηση ή το «ιδανικό θεμέλιό» τους, υπάρχουν δύο αντίθετα ρεύματα, δηλαδή του **θετικισμού** και του **ιδεαλισμού**.

A. Νομικός και κοινωνικός θετικισμός

Ο **νομικός θετικισμός**, δημιουργήμα του οποίου είναι η γενική θεωρία του δικαίου και που έχει επικρατήσει στην επιστήμη (κρατούσα άποψη), υποστηρίζει ότι το μόνο δίκαιο που υπάρχει είναι το **θετικό δίκαιο**. **Θετικό ή θετό ή ισχύον** δίκαιο